

JAN PEKELDER

SYNTACTISCHE POSITIES Een methodologische reflectie¹

Abstract:

Syntactic Positions, a Methodological Reflexion

This contribution is methodological in nature. Assuming that syntax stands for the study of the relations between words and between word groups, the question arises which strategies native speakers are relying on for reconstructing these relations on the basis of the utterance (syntactic interpretation). One may adopt different positions on this question. We will treat three of them: the relations are being reconstructed on the basis of 1. discrete markers (forms), 2. discrete and non discrete markers (forms and senses), 3. a subsection of these discrete and non discrete markers. The aim of this study is to make plausible that the third option has the greatest explanatory power, because it is based on a distinction between syntactic interpretation on the one hand and semantic and pragmatic interpretation on the other.

Keywords:

Dutch, syntactic relations, syntactic interpretation, semantic interpretation, pragmatic interpretation, discrete markers, non discrete markers.

1. Inleiding

De ervaring leert dat beginnende internationale studenten Nederlands bij ‘syntaxis’ in de eerste plaats aan woordvolgorde denken en aan de moeilijke vraag: hoe krijg ik mijn woorden op een (Nederlands) rijtje? We noemen deze visie voorwetenschappelijk omdat die zich beperkt tot het niveau van de hoorbare/zichtbare taaluiting (voortaan: uiting) en daarbinnen tot constituentenvolgorde. Voor de syntacticus rijzen er nu twee vragen:

¹ We danken prof. Camiel Hamans (Adam Mickiewicz Universiteit Poznan) voor zijn kritische lezing. Hij draagt geen enkele verantwoordelijkheid voor fouten en misvattingen.

1. wat is er meer dan de uiting?
2. wat is er binnen de uiting meer dan constituentenvolgorde?

Dat er vanuit een syntactisch oogpunt meer is dan de uiting weten we dankzij de traditionele grammatica, afdeling ‘functies’. Een functie is immers een verbinding tussen twee woorden of tussen twee woordgroepen. Zie (1).²

- (1) 's Morgens [kust]_{VP} [de buurvrouw]_{NP} de buurman

Als wij zeggen dat *de buurvrouw* subject is, dan bedoelen we dat de taalgebruiker, i.c. de ontvanger, deze NP tijdens de syntactische interpretatie verbindt met de VP *kust*. Deze NP onderhoudt met andere woorden een subjectsrelatie met het verbale predicataat.

We zijn daarmee bij de tweede vraag, namelijk: wat is er binnen de uiting meer dan constituentenvolgorde? Diverse generaties syntactici hebben laten zien dat uitingen verschillende aanwijzingen bevatten die de ontvanger in staat stellen deze zowel syntactisch, semantisch als pragmatisch te interpreteren (o.a. Paul 1920, Bühler 1934, De Groot 1949, Nieuwborg 1968, Den Hertog 1973, Keenan 1976, Van der Lubbe 1978, Martinet 1985, Paardekooper 1986, Van der Horst 1995, Builles 1998, Ebeling 2006).³ Deze aanwijzingen zijn globaal genomen van tweeërlei aard: discreet en niet-discreet. Onder de eerste categorie laten we de isoleerbare vorm-betekenis-eenheden vallen. Dit zijn gebonden en vrije morfemen, woorden en woordgroepen, alsmede hun al dan niet vaste positie, onderlinge plaatsing, en prosodie. Onder niet-discrete aanwijzingen verstaan we betekenissen van gebonden en vrije morfemen, woorden en woordgroepen

² De gepresenteerde acceptabiliteitsoordeelen zijn tot stand gekomen op grond van een schriftelijk informantenonderzoek. Het gaat om 16 volwassen personen, geparametriseerd naar geslacht, leeftijd (onder en boven de mediaan), opleiding (al of geen universitair diploma) en geografische spreiding (Nederland en Vlaanderen). De informanten werd gevraagd een acceptabiliteitsoordeel te geven op een vierpuntsschaal: onacceptabel, ±onacceptabel, ±acceptabel en acceptabel. Onder de informanten bevinden zich geen professionele taalkundigen. In deze bijdrage betekent ‘(±) acceptabel’: ≥12 van de 16 informanten vinden de uiting acceptabel of min of meer acceptabel, terwijl ‘(±)onacceptabel’ staat voor: ≤4 van de 16 informanten vinden de uiting acceptabel of min of meer acceptabel (aangegeven door * voor het voorbeeldnummer). Het etiketje ‘twijfelachtig’ wordt in principe gereserveerd voor de resterende uitingen (aangegeven door ? voor het voorbeeldnummer). Het interval tussen 12/16 en 4/16 is significant op het 95%-niveau (Van Wijk 2008).

³ We spreken de volgende definities af: (1) syntactische interpretatie: de reconstructie door de ontvanger van de verbindingen tussen de woorden en tussen de woordgroepen van een taaluiting (i.e. de syntactische functies), (2) semantische interpretatie: de reconstructie door de ontvanger van de betekenisrelaties die door voornoemde verbindingen worden gedragen (i.e. de semantische functies), (3) pragmatische interpretatie: de reconstructie door de ontvanger van de informatieve geleiding van de betekenisrelaties (de pragmatische functies). Voor een gedetailleerde uitwerking, zie Pekelder (2002).

en hun interpretatie onder invloed van context en situatie.⁴ Voor een gedetailleerde beschrijving verwijzen we naar Pekelder (2002).

Concluderend: de ontvanger baseert zich – in theorie – op diverse discrete en niet-discrete aanwijzingen teneinde uitingen zowel syntactisch, semantisch als pragmatisch te kunnen interpreteren. We zullen ons nu verder concentreren op de methodologische vraag hoe we de syntactische interpretatie kunnen of wellicht zouden moeten onderzoeken.

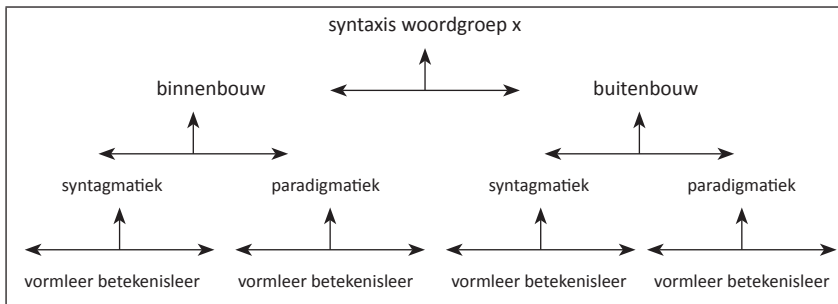
2. Syntactische interpretatie

Als we ervan uitgaan dat ‘syntactische interpretatie’ staat voor de reconstructie van de verbindingen tussen de woorden en tussen de woordgroepen van een uiting, rijst onder andere de vraag op welke aanwijzingen de ontvanger zich daarvoor baseert. De syntacticus kan ten aanzien van deze vraag diverse posities innemen. We zullen er drie behandelen. Voor de reconstructie van de verbindingen wordt gekeken naar: 1. de discrete aanwijzingen, 2. de discrete en de niet-discrete aanwijzingen, 3. een deel van zowel de discrete als de niet-discrete aanwijzingen. Het doel van dit stuk is aannemelijk te maken dat de derde optie de grootste verklarend kracht heeft, omdat die is ons in staat stelt een helder onderscheid te maken tussen syntactische interpretatie enerzijds en semantische en pragmatische interpretatie anderzijds.

3. Positie 1: discrete aanwijzingen als input voor de syntactische interpretatie

Ter illustratie van de visie dat slechts discrete aanwijzingen als input dienen voor de syntactische interpretatie gebruiken we het model van Paardekooper (1986), ofwel de distributionalistische visie. Deze focaliseert in principe op de distributie van discrete vorm-betekenis-eenheden op twee assen: de horizontale syntagmatische as en de verticale paradigmatische as. Daarbij worden woordgroepen zowel geanalyseerd naar hun buitenbouw of externe structuur als naar hun binnenbouw of interne structuur. Zie schema 1.

⁴ Onder ‘context’ verstaan we de talige omgeving van de uiting. ‘Situatie’ is een overkoepelende term die staat voor al de niet-talige factoren die hun invloed laten gelden op de interpretatie van de uiting (encyclopedische kennis, verwachtingen en intenties van zender en ontvanger, enz.).

Schema 1: het model van Paardekooper (1986)

Binnen de syntagmatiek en paradigmatick onderscheidt Paardekooper vorm- en betekenisleer. De laatste beperkt zich in theorie echter tot de grammaticale betekenisleer. Deze betreft betekenissen van bepaalde constructies. Zo geeft hij voor de imperatief de grammaticale betekenis 'je moet'. Naast deze is er tevens een zogenaamde lexicologische betekenis, die eigen is aan individuele leden van een constructietype: *kom/et/kijk eerst maar bij hem* heeft bijgevolg één grammaticale betekenis, namelijk 'je moet iets doen met betrekking tot hem', maar drie lexicologische betekenissen omdat *komen* iets anders betekent dan *eten* of *kijken*. Hoewel de betekenisleer dus een rol speelt binnen het distributionalistische model, blijft het uitgangspunt van de beschrijving de vorm, i.e. de plaatsingsmogelijkheden (syntagmatiek) en de vervangbaarheid (paradigmatiek). Paardekooper gaat daarbij uit van het idee dat de paradigmatische en syntagmatische vorm van een uiting parallel loopt met haar paradigmatische en syntagmatische betekenis. Concreet betekent dit dat als de vorm van een uiting afwijkend is, men kan voorspellen dat ook de betekenis afwijkend zal zijn. De fixatie op het direct observeerbare, de uiting, neemt niet weg dat het bestaan van verbindingen tussen woorden en tussen woordgroepen expliciet erkend wordt. Paardekooper blijft immers de functies uit de traditionele grammatica hanteren: onderwerp, lijdend voorwerp, meewerkend voorwerp, enzovoorts. De verbindingen vormen *an sich* echter geen object van onderzoek. We bedoelen daarmee dat er geen van de uiting onafhankelijke theorie voorgesteld wordt met betrekking tot de verbindingen. De laatste resulteren volledig uit de analyse van de discrete aanwijzingen binnen de uiting. We illustreren dit idee aan de hand van één aspect van de door Paardekooper grondig bestudeerde *schat-van-een-kind*-constructie (1956, 1962, 1986). Zie (2) en (3).⁵

(2) omdat Iva [een schat van een kind]_{NP} heeft

?(3) omdat Iva [een schat]_{NP} heeft [van een kind]_{pp} [volgens Paardekooper]

⁵ Paardekooper werkt met introspectieve data die notoir onbetrouwbaar zijn om de eenvoudige reden dat het om een steekproef gaat waarbij n meestal gelijk is aan 1.

Onder andere vanwege de – volgens Paardeckooper - twijfelachtige extrapolatie van de PP in (3), wordt deze niet als een bepaling bij de NP *een schat* beschouwd zoals men op grond van (2) zou verwachten. Hij suggereert een structuur waarbij *schat van een* als een voorbepaling fungeert bij *kind*. Zie (4).

(4) [een [schat van een] kind]_{NP}

De syntactische verbinding tussen *schat van een* en *kind* in (4) wordt bijgevolg afgeleid uit de syntagmatiek van de binnenbouw van deze NP. We komen hierop terug in paragraaf 5.

4. Positie 2: discrete en niet discrete aanwijzingen als input voor de syntactische interpretatie

De tweede visie bestaat daarin dat zowel discrete als niet discrete aanwijzingen als input dienen voor de afleiding van de verbindingen uit de uiting. De stroming die hier bij ons weten het meest consequent in is geweest, is het preminimalistische generativisme (Haegeman 1994). Het is bekend wat de gevolgen hiervan waren: buitengewoon complexe dieptestructuren die in feite niets anders representeerden dan projecties van door elkaar lopende syntactische, semantische en pragmatische variabelen.⁶ Zie voor een uitgebreide illustratie Pekelder (2002). Hoewel het generativistisch uitgangspunt de vorm was, heeft Ebeling (2006) recentelijk nog eens duidelijk gemaakt dat het om een abstract vormbegrip ging. ‘Vorm’ betrof uiteindelijk elke aanwijzing (discreet of niet-discreet) die tot de dieptestructuur werd herleid. In de recent verschenen *Syntax of Dutch* die zwaar leunt op de generativistische theorie, zijn hier nog duidelijke sporen van te vinden. We geven nu achtereenvolgens een illustratie aan de hand van een discreet verschijnsel (volgorde) en een niet discreet verschijnsel (semantische interpretatie).

We kijken naar de adjectieven in (5), die volgens Broekhuis (2013) in theorie eindeloos ingebed kunnen worden.⁷

⁶ We mogen niet vergeten dat de uiting daarenboven iconische vormen bevat. We bedoelen daarmee dat deze tot op zekere hoogte bepaalde algemeen menselijke gewoontes weerspiegelen die noch strikt syntactisch, noch semantisch of pragmatisch genoemd kunnen worden. Een bekend voorbeeld is Behaghels *Gesetz der wachsenden Glieder* (1932) dat stelt dat complexe constituenten volgen op minder complexe. Zie de volgorde van de AdvP, zonder binnenbouw, en de PP, met binnenbouw: *ik heb hem [gisteren]_{AdvP} [om drie uur]_{PP} ontmoet* is zonder ge-expliciteerde context en situatie preferentieel in vergelijking met *ik heb hem [om drie uur]_{PP} [gisteren]_{AdvP} ontmoet*. De hypothese is dat de preferentiële volgorde de algemene menselijke neiging weerspiegelt het complexe te benaderen vanuit het minder complexe, eerder dan omgekeerd (zie Pekelder 2002).

⁷ Het betreft hier het deel *Adjectives and Adjective Phrases* uit de serie *Syntax of Dutch*.

- (5) [mooie [kleine [rode [houten kistjes]_{NP}]_{NP}]_{NP}]_{NP}

Het gevolg is dat elk adjectief een verbinding onderhoudt met telkens een andere kern en daardoor een andere syntactische functie vervult: *houten* is bepaling bij de kern *kistjes*, *rode* bij *houten kistjes*, *kleine* bij *rode houten kistjes* en *mooie* bij *kleine rode houten kistjes*. De inbedding is hier een ‘letterlijke’ kopie van de noodzakelijk temporele volgorde.⁸ Hier wordt dus à la Paardekooper een rechtstreekse link gelegd tussen de syntagmatiek van de binnenbouw van (5) en de verbindingen binnen deze NP.⁹ Ter ondersteuning van de structuur in (5) worden data gepresenteerd als (6).¹⁰

- (6) Jan heeft [een [zeer goede [goedkope auto]_{NP}]_{NP}] gekocht,
 maar Peter [een [zeer slechte [ø]_{NP}]_{NP}]

Op basis van de semantische interpretatie van de NP *een zeer slechte* wordt geconstateerd dat “(...) the noun phrases in the second conjunct are syntactically but not semantically reduced.” De auteurs nemen immers aan dat de NP *een zeer slechte ø* de semantische interpretatie ‘een zeer slechte goedkope auto’ krijgt. Dit is inderdaad niet uitgesloten, maar onze informantenoordelen wijzen erop dat deze NP tevens de betekenis ‘een zeer slechte auto’ kan dragen. Met andere woorden: op grond van het aanwezige lexicaal materiaal, komt de native tot twee mogelijke semantische interpretaties. Vanuit een strikt syntactisch oogpunt is de interne structuur van (6) bijgevolg niet gefundeerd. Ook hier komen we op terug in paragraaf 5.

5. Positie 3: deelverzamelingen van discrete en niet discrete aanwijzingen als input voor de syntactische interpretatie

In deze paragraaf pleiten we voor een eclectische aanpak voor de afleiding van syntactische verbindingen uit de uiting. Uitgaande van de laatste beschouwen we in eerste instantie elke discrete en niet-discrete aanwijzing. In tegenstelling tot Broekhuis (2013) gaan we er echter niet voetstoots vanuit dat deze verschijnselen alle per se meebouwen aan de syntactische interpretatie. Met

⁸ Voor het begrip ‘temporele volgorde’, zie Uhlenbeck (1982). Zie ook Martinet (1985) die de term ‘lineaire volgorde’ gebruikt.

⁹ Dat dit om verschillende redenen problematisch is, zullen we zien in paragraaf 5.

¹⁰ Net zoals de data van Paardekooper zijn die uit de *Syntax of Dutch* van introspectieve aard: “(...) the authors who have contributed to *SoD* are all native speakers of this variety and can therefore simply appeal to their own intuitions in order to establish whether this variety does or does not exhibit a certain property.” (Broekhuis 2013: XVI).

andere woorden: we geloven niet in de isomorfie tussen de discrete en niet discrete aanwijzingen binnen de uiting en de syntactische verbindingen die deze bij elkaar houden. Zoals hierboven vermeld, bevat de uiting niet alleen discrete en niet discrete aanwijzingen voor de syntactische, maar tevens voor de semantische en de pragmatische interpretatie. Teneinde uit te kunnen maken welke discrete of niet discrete aanwijzing in de uiting meebouwt aan de syntactische interpretatie en welke niet, is a priori een beperkende theorie voor syntactische functiemarkering noodzakelijk die onafhankelijk is van de syntagmatiek en paradigmatic van de concrete taaluiting. Zulke theorieën bestaan. Bij De Groot die ten dele op Paul leunt, vinden we diverse bouwstenen. Bij Martinet en zijn volgelingen treffen we concrete voorstellen aan met betrekking tot de wijze waarop de ontvanger syntactische functies reconstrueert (Martinet 1985, Builles 1998, Pekelder 2002, 2014a). We zullen deze nu eerst beknopt presenteren en vervolgens toepassen op de Nederlandse data in (2)-(6).

5.1. Syntactische functiemarkering

Martinet (1985) maakt aannemelijk dat syntactische verbindingen op drie verschillende manieren gereconstrueerd worden, namelijk door:

1. volgorde (discrete aanwijzing).

In principe kan een bepaalde volgorde met een specifieke syntactische functie corresponderen. De conditie is dat de syntactische functie van de betreffende constituent onder verplaatsing verandert. Vergelijk (7a) en (7b).¹¹

(7a)	eerste stuk	eerste pool	middenstuk		derde stuk	
	's morgens	kust	de buurvrouw de buurman	∅	∅	

(7b)	eerste stuk	eerste pool	middenstuk		derde stuk	
	's morgens	kust	de buurman de buurvrouw	∅	∅	

In (7a) is *de buurvrouw* subject en *de buurman* direct object, terwijl *de buurvrouw* in (7b) direct object is en *de buurman* subject. De volgorde heeft hier, i.e. binnen het middenstuk van de zin, distinctieve functie (Nieuwborg 1968). NP's in de functies subject en direct-object zijn bijgevolg volgordegevoelig als ze beide tussen de PV en de verbale rest staan.¹² Merk op dat deze distinctieve functie onafhankelijk is van de syntagmatiek van het middenstuk. Zie (7c)-(7e).

¹¹ Voor het Polenprincipe verwijzen we naar Haeseryn et al. (1997).

¹² In de bijzin: tussen de connector en de verbale groep.

(7c)	eerste stuk soms	eerste pool kust	middenstuk ineens de buurman de buurvrouw	 ø	derde stuk ø
(7d)	eerste stuk gisteren	eerste pool kuste	middenstuk de buurman ineens de buurvrouw	 ø	derde stuk ø
(7e)	eerste stuk vanochtend	eerste pool heeft	middenstuk de buurman de buurvrouw ineens	 gekust	derde stuk ø

2. gespecialiseerde functiemarkeerder (discrete aanwijzing).

Voorzetsels en voegwoorden zijn gespecialiseerde functiemarkeerders. Ze geven in principe de syntactische functie aan van de constituent die ze inleiden, onafhankelijk van de syntagmatiek van de uiting. Zie (2), hier herhaald als (8).

(8) omdat Iva een schat [van een kind]_{pp} heeft

Het voorzetsel *van* geeft aan dat de PP de syntactische functie ‘bepaling’ bekleedt. PP’s zijn vanuit een strikt syntactisch oogpunt bijgevolg niet volgordegevoelig.¹³

3. woordsoortbetekenis (niet discrete aanwijzing).

De syntactische functie van leden van bepaalde woordsoorten wordt noch aangegeven door een bepaalde volgorde, noch door een gespecialiseerde functiemarkeerder. In dat geval is de syntactische functie afleidbaar uit de betekenis van de betreffende woordsoort. Zie (9).

(9) Jan heeft [mooie]_{AP} kistjes gekocht

De syntactische functie van de AP *mooie* wordt gereconstrueerd op basis van de betekenis van de woordsoort *adjectief*, i.e. kwalificatie van *x*, hetgeen erop neerkomt dat *mooie* de syntactische functie van bepaling bij *x* vervult. AP’s bezetten een conventionele positie voor N. Binnen de prenominale zone, i.e. tussen Det en N, zijn ze vanuit een strikt syntactisch oogpunt bijgevolg niet volgordegevoelig.¹⁴

¹³ Uiteraard spelen hier semantische en pragmatische parameters een rol. Er is met andere woorden geen sprake van een absolute volgordevrijheid.

¹⁴ Ook hier spelen semantische en pragmatische parameters een rol. Deze beperken voornoemde volgordevrijheid: mogelijk is *de mooie kleine kistjes* en *de kléine mooie kistjes* (met con-

Pekelder (2014a) heeft laten zien dat 1–3 voor het Nederlands niet voldoen en voegt diverse parameters toe, met name fonologische, lexicaal-semantische en contextueel-situationele. Zie ter illustratie (10).

(10)	eerste stuk	eerste pool	middenstuk		derde stuk
	de buurvrouw	kust	‘s morgens de buurman	ø	ø

Zodra subject en direct object niet beide in het middenstuk staan, dient er voor de reconstructie van de functies een beroep te worden gedaan op andere parameters. In (10) zou onder andere de prosodie uitkomst kunnen bieden. Onder elke prosodie wordt de voorste NP als subject geïnterpreteerd, behalve als deze een contrastief accent draagt. In dat geval zal er een beroep moeten worden gedaan op de context of de situatie (Pekelder 2014a). Gewapend met deze korte theoretische schets gaan we nu terug naar de data in (2)-(6).

5.2. Een schat van een kind

Zelfs als we aannemen dat (3) twijfelachtig is, is Paardekoopers aanpak hier methodologisch aanvechtbaar. Waarom zou de syntagmatiek van een uiting systematisch verwijzen naar de verbindingen die deze bij elkaar houdt? Het ligt toch veel meer voor de hand dat de syntagmatiek onder bepaalde condities juist de semantische interpretatie codeert, of onder weer andere condities de pragmatische interpretatie? Men moet er met andere woorden voor uitkijken om constituentenvolgorde systematisch te projecteren op syntactische verbindingen (vgl. De Groot 1949, Wiers 1978). Zoals we elders hebben laten zien, is de zogenaamde ‘afwijkende’ syntagmatiek van NP’s als in (2) en (3), hier herhaald als (11) en (12), terugvoerbaar op zowel semantische als pragmatische variabelen (Pekelder 1993, 2014b).¹⁵

(11) omdat Iva [een schat van een kind]_{NP} heeft

?(12) omdat Iva [een schat]_{NP} heeft [van een kind]_{PP} [volgens Paardekooper]

Binnen het bestek van deze bijdrage kunnen we slechts twee aspecten van dit ‘afwijkende’ karakter kort illustreren. We kijken eerst naar (12). Elders hebben

trastief accent op *kleine*, niet mogelijk is *de hóuten mooie kistjes* (met contrastief accent op *houten*). *Vergelijk de mooie houten kistjes*. Zie Pekelder (2002).

¹⁵ Voor wat de extraponeerbaarheid van de PP in (11) betreft, zullen we hier slechts ingaan op de pragmatische variabele. Het is echter aantoonbaar dat aan de onder bepaalde condities misschien wat stroeve verplaatsing van deze PP in (12) semantische redenen ten grondslag liggen (vgl. Pekelder 1993).

we aangetoond dat de informationele geleiding van NP's als (11) tegengesteld is aan die van NP's als (13) (Pekelder 1993).

(13) omdat Iva [het boek van het kind]_{NP} heeft gevonden

In (11) draagt de eerste N het neutrale woordgroepsaccent en is bijgevolg prominent op het informationele vlak, terwijl in (13) de tweede N het neutrale woordaccent draagt.¹⁶ Voor de pragmatische interpretatie betekent dit dat de ontvanger in (11) *schat* als rhema en *kind* als thema interpreteert; terwijl hij/zij in (13) *boek* als thema en *kind* als rhema interpreteert.¹⁷ Wat nu opvalt, is dat als de eerste N van (11) een contrastief accent draagt, (12) volgens onze informanten zonder meer acceptabel is. Zie (14) waar het contrastieve accent wordt aangegeven door een accent aigu.

(14) omdat Iva een schát heeft van een kind

Met andere woorden: door de rhematische status van *schat* te onderstrepen en daarmee de thematische status van de PP extra aan te zetten, kan deze achter de tweede zinspool komen te staan.¹⁸ Concluderend: we hebben hier een mooie illustratie van de gedachte dat volgorde als discrete aanwijzing niet per se meebouwt aan de syntactische interpretatie maar aan andere vormen van interpretatie, zoals bijvoorbeeld de pragmatische.¹⁹

Voor het tweede aspect in verband met het 'afwijkende' karakter van de *schat-van-een-kind*-NP kijken we opnieuw naar (4), hier herhaald als (15).

(15) [een [schat van een] kind]_{NP}

Paardekooper neemt aan dat het eerste *een* bepaling is bij de rest van de NP en niet alleen bij *schat*. Zijn hoofdargument luidt dat er sprake is van gewenste genuscongruentie tussen de eerste en de tweede N als de eerste wordt voorafgegaan door een genusmarkeerder. Zie bijvoorbeeld (16)-(18) uit Paardekooper (1986) met het genus van de N's in kapitalen tussen haakjes.

¹⁶ Het neutrale woordgroepsaccent is het accent dat binnen een niet-contrastieve context wordt gehanteerd. Dit is uitgetest door informanten NP's als in (11) en (13) zonder geëxpliciteerde context en situatie uit te laten spreken.

¹⁷ Voor de pragmatische functies 'thema' en 'rhema', zie onder andere Godin (1980).

¹⁸ Zoals bekend is de plaats na de tweede pool bij voorkeur thematisch (Haeseryn et al. 1997).

¹⁹ Merk op dat de PP in het middenstuk van (11) exact dezelfde syntactische functie bekleedt als de PP in het derde stuk in (14). Volgorde is hier bijgevolg niet distinctief op een strikt syntactisch vlak (zie paragraaf 5.1., punt 1.).

- (16) die schat [DE] van een jongen [DE]
 *(17) dat kalf [HET] van een jongen [DE] [volgens Paardekooper]
 *(18) die schat [DE] van een jongetje [HET] [volgens Paardekooper]

Op grond van een analyse van 479 NP's van het *schat-van-een-kind*-type hebben we echter laten zien dat de geconstateerde gewenste genuscongruentie niet samenhangt met de aanwezigheid van een genusmarkeerder bij de eerste N (Pekelder 2014b). Van de 479 NP's werden er 200 ingeleid door *een*, dat geen genusmarkeerder is. Desondanks was er in 73% van de NP's sprake van genuscongruentie (in 70% van de gevallen als er een genusmarkeerder is).²⁰ Tevens hebben we aangetoond dat de geconstateerde gewenste genuscongruentie samenhangt met het verschijnsel dat de tweede N in de meeste gevallen naar een entiteit verwijst die de eigenschap 'menselijk' bezit, terwijl de eerste N frequent verwijst naar een entiteit met de eigenschap 'menselijk' of 'dierlijk'. Dergelijke N's zijn meestal *de*-woorden. De gewenste genuscongruentie hangt dus gezinszins samen met een specifieke syntactische structuur maar met bepaalde lexicaal-semantische keuzes.

Conclusie: de al dan niet twijfelachtige scheidbaarheid van de PP in (11), alsmede de door Paardekooper opgemerkte gewenste genuscongruentie worden niet geconditioneerd door de syntactische structuur maar door semantische en pragmatische factoren.

5.3. AP's

We kijken naar (5) en (6), hier herhaald als (19) en (20).

- (19) [mooie [kleine [rode [houten kistjes]_{NP}]_{NP}]_{NP}]_{NP}
 (20) Jan heeft [een [zeer goede [goedkope auto]_{NP}]_{NP}]_{NP} gekocht,
 maar Peter [een zeer slechte \emptyset]_{NP}.

De inbeddingen in (19) zijn zoals opgemerkt afgeleid uit de temporele volgorde van de betreffende uiting. Ten eerste wijzen we erop dat de temporele volgorde strikt genomen geen syntactisch verschijnsel is. Het resulteert uit de fysiologische beperkingen van de mens: het ene foneem wordt noodzakelijk geuit na het andere. Nu is het zo dat de temporele volgorde syntactisch geëxploiteerd kan worden, betekenis kan dragen. Zoals hierboven reeds opgemerkt is deze echter divers. Volgorde kan verbindingen coderen, maar ook semantische relaties en de pragmatische interpretatie. Natuurlijk zijn deze drie types van interpretatie

²⁰ Het verschil tussen 70% en 73% is niet significant op het 5%-niveau (Van Wijk 2008).

niet van elkaar te scheiden, het zijn ongetwijfeld parallelle processen, ze dienen echter wel onderscheiden te worden. Als men ze immers niet onderscheidt, is het onmogelijk om te bepalen welk type variabele met welk type vorm in verband gebracht moet worden. Tweede problematische punt is de vraag waarom *mooi* een bepaling zou moeten zijn bij *kleine rode houten kistjes* en niet alleen bij *kistjes*? Afgezien van de temporele volgorde is er geen enkele discrete aanwijzing, noch voor de ene noch voor de andere optie. Net zoals in het geval van Paardekoopers model wreekt zich hier het feit dat er geen van de uiting onafhankelijke theorie met betrekking tot de syntactische verbindingen bestaat. De vraag is: hoe reconstrueert de ontvanger de syntactische functie van de AP? Het is niet de positie, want, zoals we zagen, is die conventioneel.²¹ Er is wel sprake van rectie, maar deze vormt slechts een voldoende en geen noodzakelijke voorwaarde voor de reconstructie van de syntactische functie ‘bepaling’. Er bestaan immers bepalingen bij N die nooit rectie vertonen, zoals telwoorden. Een laatste vorm die eventueel in aanmerking zou kunnen komen als aanwijzing voor de syntactische interpretatie is de prosodie. De vraag waar in (19) het neutrale woordgroepsaccent ligt, is lastig. In NP’s met slechts één adjectief in het voorveld wordt het neutrale woordaccent doorgaans verdeeld over adjectief en N als beide rhematisch zijn (Rasier 2006). Als we daarentegen naar de contrastieve accenten kijken, zijn er opnieuw diverse mogelijkheden. Stel dat we *mooie* rhematiseren, dan ontstaat er een soort van thematisch blok gevormd door de overige adjectieven. Zie (21) waar de ronde haakjes het thematisch blok aangeven. We rhematiseren vervolgens elk afzonderlijk adjectief. Zie de thematische blokken in (22)-(24).

- (21) móóie (kleine rode houten) kistjes
 (22) (mooie) kléine (rode houten) kistjes
 (23) (mooie kleine) róde (houten) kistjes
 (24) (mooie kleine rode) hóuten kistjes

We zouden nog verder kunnen gaan, want niets verbiedt om meer dan één adjectief tegelijkertijd te rhematiseren. Kortom, de prominentieverhoudingen in termen van thema en rhema zijn divers. Dit zijn echter geen syntactische verhoudingen maar puur pragmatische die ontstaan onder invloed van context en/of situatie. We kunnen dezelfde redenering toepassen op (25).

- (25) Jan heeft [een [zeer goede [goedkope auto]_{NP}]_{NP}]_{NP} gekocht,
 maar Peter [een zeer slechte \emptyset]_{NP}

²¹ Onder nevenschikking kan de AP zonder rectie achter N staan, maar ook dan blijft de syntactische functie bepaling bij x: [*een aardbeving*, *kort en hevig*]_{AP}]_{NP} (Van der Lubbe 1978).

Zoals we reeds zagen, is de laatste NP ambigu. Zonder geëxpliciteerde context en situatie en de ermee gepaard gaande prosodie is het niet uit te maken op welk adjectief de spreker/schrijver van deze uiting rhematiseert. Vergelijk nu (26) en (27) waar het accent aigu opnieuw het contrastieve accent aangeeft.

(26)	Jan	heeft	een	zeer	góède	(goedkope auto)	gekocht,
					rhema	thema	
	maar	Peter	een	zeer	sléchte	(∅)	
					rhema	thema	
-
(27)	Jan	heeft	een	(zeer goede)	goedkópe	(auto)	gekocht,
	thema	rhema	thema				
	maar	Peter	een	zeer slechte	(∅)		
	rhema	*rhema	thema				

Onder een contrastieve lezing wordt volgens onze informanten de laatste NP in (26) geïnterpreteerd als ‘een zeer slechte goedkope auto’, terwijl deze in (27) als ‘een zeer slechte auto’ geïnterpreteerd wordt. We zien dus dat noch de positie, noch de rectie, noch de prosodie, kortom geen enkele vorm, in staat is te verwijzen naar de syntactische interpretatie. Tevens zien we dat de prosodie ons daarentegen aanwijzingen in handen speelt om de juiste semantische interpretatie te kiezen: thematische elementen kunnen weggelaten worden, rhematische niet. Zie de asterisk in (27). Er rest voor de syntactische interpretatie niets anders dan naar de betekenis van de woordsoort ‘adjectief’ te kijken. Zoals hierboven vermeld is deze is te omschrijven als ‘kwalificatie van x’. Aan deze betekenisomschrijving is zowel de syntactische als de semantische functie van het adjectief af te lezen. De semantische functie is ‘kwalificatie’, de syntactische is gelijk aan ‘van x’. Deze formule staat voor de afhankelijkheidsrelatie tussen het adjectief en x ofwel voor de syntactische verbinding tussen beide. Let wel dat er in de woordsoortbetekenis van A geen enkele aanwijzing is te vinden x te interpreteren als een nader gekwalificeerd x. Dit betekent dat de syntactische structuur van (19) aangepast moet worden. Zie (28).

- (28) [[mooie]_{AP} [kleine]_{AP} [rode]_{AP} [houten]_{AP} kistjes]_{NP}

We concluderen dat (19) en (20) geen discrete aanwijzingen bevatten die de ontvanger zouden kunnen leiden naar de syntactische functie van de adjectieven. Deze functie wordt gereconstrueerd op grond van een niet discrete aanwijzing, namelijk de paradigmatische betekenis van de woordsoort adjectief.

6. Conclusies

De hoorbare/zichtbare taaluiting bevat diverse aanwijzingen van discrete en niet discrete aard. Deze stellen de ontvanger in staat de uiting zowel syntactisch, semantisch als pragmatisch te interpreteren. We hebben geprobeerd duidelijk te maken dat het nuttig is deze drie types interpretatie van elkaar te onderscheiden, hoewel men ze niet kan scheiden omdat het ongetwijfeld parallelle processen zijn. Dit onderscheid is nuttig om tot een zo betrouwbaar mogelijk beeld te komen van de verbindingen tussen woorden en tussen woordgroepen dat niet verstoord wordt door variabelen die samenhangen met de semantische of de pragmatische interpretatie.

Bibliografie

- BEHAGHEL, Otto (1932): *Deutsche Syntax. Eine geschichtliche Darstellung. Band IV*. Heidelberg.
- BROEKHUIS, Hans (2013): *Syntax of Dutch. Adjectives and Adjective Phrases*. Amsterdam.
- BÜHLER, Karl (1934): *Sprachtheorie. Die Darstellungsfunktion der Sprache*. Jena.
- BUILLES, Jean-Michel (1998): *Manuel de linguistique descriptive. Le point de vue fonctionnaliste*. Paris.
- DE GROOT, A.W. (1949): *Structurele syntaxis*. Den Haag.
- DEN HERTOOG, C.H. (1973): *Nederlandse spraakkunst*. Deel 3. Amsterdam.
- EBELING, C.L. (2006): *Semiotaxis. Over theoretische en Nederlandse syntaxis*. Amsterdam.
- GODIN, Pierre (1980): *Aspecten van de woordvolgorde in het Nederlands. Een syntactische, semantische en functionele benadering*. Bibliothèque des Cahiers de l'Institut de Linguistique de Louvain, nr. 16. Louvain-la-Neuve.
- HAEGEMAN, Liliane (1994): *Introduction to government & binding theory*. Second edition. Oxford (UK)-Cambridge (USA).
- HAESERYN, Walter et al. (1997): *Algemene Nederlandse Spraakkunst*, Groningen-Deurne.
- KEENAN, Edward (1976): 'Towards a Universal Definition of 'Subject Of''. In: Charles N. LI (red.), *Subject and topic*. New York, 305–334.
- MARTINET, Andrew (1985): *Syntaxe générale*. Paris, Armand Collin.
- NIEUWBORG, Elie (1968): *De distributie van het onderwerp en het lijdend voorwerp in het huidige geschreven Nederlands in zijn A.B.-vorm*. Antwerpen.
- PAARDEKOOPER, P.C. (1956): 'Een schat van een kind'. In: *De nieuwe taalgids* 49, 93–99.
- PAARDEKOOPER, P.C. (1962): *ABN Spraakkunst*. Voorstudies, vierde deel. Den Bosch.
- PAARDEKOOPER, P.C. (1986): *Beknopte ABN-syntaxis*. Eindhoven.
- PAUL, Hermann (1920): *Prinzipien der Sprachgeschichte*. Halle.
- PEKELDER, Jan (1993): *Conventies en functies. Aspecten van binominale woordgroepen in het hedendaagse Nederlands*. Bibliothèque des Cahiers de l'Institut de Linguistique de Louvain, nr. 71. Louvain-la-Neuve.
- PEKELDER, Jan (2002): *Décodage et interprétation. Ordres linguistique, iconique et pragmatique en néerlandais contemporain*. Bibliothèque des Cahiers de l'Institut de Linguistique de Louvain, nr. 110. Louvain-la-Neuve.
- PEKELDER, Jan (2014a): 'Het Nederlandse subject een taaltteken? Over SUB-PV-DOB- en PV-SUB-DOB-strings'. In: F. van de Velde et al. (red.), *Patroon en argument. Een dubbelfeestbundel bij het emeritaat van William van Belle en Joop van der Horst*. Leuven, 271–284.

- PEKELDER, Jan (2014b): 'Genuscongruentieverschijnselen binnen de Nederlandse NP'. In: *Germanistica Pragensia* XXIII, 119–130.
- RASIER, Laurent (2006): *Prosodie en vreemdetaalverwerving: accentdistributie in het Frans en in het Nederlands als vreemde taal*. [Http://hdl.handle.net/2078.1/4876](http://hdl.handle.net/2078.1/4876).
- UHLENBECK, Eugenius Marius (1982): 'Enige beschouwingen over verleden, heden en toekomst van de taalwetenschap in Nederland'. In: *Forum der Letteren* 23, 3, 163–183.
- VAN DER HORST, Joop (1995): *Analytische taalkunde*. Groningen.
- VAN DER LUBBE, H.F.A. (1978): *Woordvolgorde in het Nederlands. Een synchrone structurele beschouwing*. Vierde druk. Assen.
- VAN WIJK, Carel. (2008): *Toetsende statistiek. Basistechnieken. Een praktijkgerichte inleiding voor onderzoekers van taal, gedrag en communicatie*, Bussum.
- WIERS, Evelyn (1978): 'Kleins 'Appositionele constructies''. In: *Spektator* 8, 1–2, 62–80.

Prof. dr. hab. Jan Pekelder
CELISO: Centre de Linguistique en Sorbonne (EA 7332)
Univerzita Karlova v Praze & Université Paris-Sorbonne
Ústav germánských studií FF UK
Nám. Jana Palacha 2
116 38 Praha 1
jan.pekelder@gmail.com

